

Pia Bäcklund ja Kirsi Pauliina Kallio

Poliittinen toimijuus julkishallinnon lapsi- ja nuorisopoliittisessa osallistumisretoriikassa

Analyzing public administration rhetoric: political agency and participation in child and youth policy

The UN Convention on the Rights of a Child (1989) brought the issue of children's participation to the global agenda. This most widely ratified human rights agreement defines the right for children to be heard and their opinions respected in matters affecting them. Hence follows the responsibility and duty for the Finnish local authorities to promote children's participation. In developing participatory practices, public authorities also come to define the desirable political agency for children and young people. Leaning on hermeneutical methodology and political philosophical thought, we reflect on these definitions and make visible some of the underlying presuppositions concerning children and young people's political agency. The analysis shows that the participation rhetoric is framed by multi-faceted ambiguities – even within single localities. The assumptions of appropriate participation rely arbitrarily on differing interpretations of political agency, thereby producing practices that oscillate between supporting and hindering children and young people's political agency.

Keywords: political agency, child and youth politics, participation, critical administrative studies

Johdanto: mitä on poliittinen toimijuus?

Kansalaisten osallistuminen on yksi julkisen hallinnon retoriikan tämänhetkisiä muutokäsitteitä länsimaisissa demokratioissa (Leal 2007). Käsitteen laaja-alaista käyttöönottoa edeltää pitkä tutkimustraditio, jossa kansalaisosallistumisen tematiikkaa on lähestytty eri näkökulmista useiden vuosikymmenten ajan. Esimerkiksi yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus on puhuttanut tutkijoita osallisuuden näkökulmasta aina kuusikymmentäluvulta lähtien (esim. Jacobs 1961). Tutkimusten painopisteet ovat määrittyneet kulloisenkin teellisen orientaation ja paikallisen sosiokulttuu-

risen kontekstin kehyksissä (esim. Douglass & Friedmann 1998; Bäcklund *et al.* 2002; Silver *et al.* 2010).

Julkishallinnossa kansalaisten osallistumista on lähestytty tyypillisesti menetelmällisenä kysymyksenä, jolloin yleisempi keskustelu osallistumisen perimmäisestä tarkoituksesta on jäänyt vähemmälle huomiolle (Pikkala 2006; Bäcklund 2007). Osallistumisen tilannetta suomalaisessa kuntatentissä luonnehtiikin se, että vain harvassa kunnassa demokratiakysymykset on otettu systemaattisesti suunnittelun ja päätöksenteon agendalle. Tästä johtuen monet osallistumista lisäämään pyrkivät prosessit ovat jääneet irrallisiksi projekteiksi suh-

teessa edustuksellisen demokratian valmistelun ja päätöksenteon käytäntöihin (esim. Häikiö 2005).

Vaikka osallistumisen vahvistamisen perimmäinen tarkoitus jäisikin julkishallinnossa eksplikoimatta, sekä osallistumisretoriikka että osallistumisen menetelmät määrittelevät implisiittisesti mitä ”demokratia” ja ”tarkoituksenmukainen poliittinen toimijuus” ovat (ks. Bäcklund & Mäntyselä 2010). Esimerkin tästä tarjoaa suomalaisessa lapsi- ja nuorisopolitiikassa usein toistuva näkemys demokratiakasvatuksen tarpeesta. Demokratiakasvatuksen *merkitystä* perustellaan perinteisen poliittisen sosialisoinnin termein: tulevaisuuden kannalta on ensiarvoisen tärkeää kasvattaa lapsista ja nuorista vastuullisia kansalaisia ja kiinnittää heidät edustuksellisen demokratian toimintatapoihin (Percy-Smith 2010). Tämän tavoitteen saavuttamiseksi tuetaan lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi heitä koskevista asioista tässä ja nyt (Gretschel 2008). Demokratiakasvatuksen *tarpeen* keskeisenä perusteena on puolestaan ”demokratiavaje”, jota mitataan erilaisilla kansallisilla ja kansainvälisillä kyselyillä (esim. UNICEFin yhteispohjoismainen ”Lasten ihmisoikeustietämys ja osallistuminen” -tutkimus; Nuorisosiain neuvottelukunnan/Nuorisotutkimusverkoston Nuorisobarometri).

Esimerkiksi vuodesta 1994 lähtien kerätyssä, kysely- ja tilastoaineistoihin perustuvassa Nuorisobarometrissa demokratiavajetta tuodaan esiin nuorten äänestämistä koskevia asenteita, puoluepoliittista aktiivisuutta ja yleensäkin yhteiskunnallisiin asioihin kohdistuvaa kiinnostusta tilastomallilla (esim. Nuorisobarometri 2010: 60). Asettaessaan yhteiskunnalliselle osallistumiselle jo lähtökohtaisesti tietyt kriteerit ja arvot tämän kaltaiset tutkimukset ja selvitykset samalla sisäänrakentavat demokratiakasvatuksen käsitteeseen näkemystä siitä, millaisista asioista ja toimijaprojektioista elävä demokratia rakentuu (Kallio & Häkli 2011a). Mikäli näkemysten taustalla vaikuttavia demokratia-tulkintoja ei avata, jäävät demokratiakasvatuksen – kuten muidenkin yhteiskunnallista osallisuutta tukevien käytäntöjen – ideologiset lähtökohdat ja tavoitteet kriittisen arvioinnin ulkopuolelle.

Tulkitsemme artikkelissamme lasten ja nuorten osallistumista koskevaa retoriikkaa suomalaisessa julkishallinnossa. Tavoitteenamme on tehdä näkyväksi *millaisia asioita osallistumisproblematiikkaan kuntatasolla liitetään, miten osallistamisen tarve perustellaan ja millaisille tulkinnoille toimivasta demokratiasta ja poliittisesta toimijuudesta nämä näkemykset pohjautuvat*. Artikkelin perustuu Suomen Akatemian *Skidi-Kids*-tutkimusohjelman ”Lasten marginalisaation ehkäisy paikallälähtöisen osalli-

suuden keinoin” -hankkeeseen, jossa tutkitaan lasten ja nuorten osallistumista arjen tilallisten sidosten ja yhteisökiinnittymisen lähtökohdista. Tutkimushankkeen laajempaan kehykseen on tilateoreettinen poliittisen toimijuuden tarkastelu (Kallio 2008; Kallio & Häkli 2011b).

Lapset ja nuoret poliittisen yhteisön jäseninä

Lasten ja alaikäisten nuorten yhteiskunnallinen asema poikkeaa muista väestöryhmistä useammasakin suhteessa. Yhtäältä he muodostavat suhteellisen homogeenisen ryhmän. Heidän perusoikeutensa on turvattu kansainvälisin sopimuksin ja usein myös kansallisella lainsäädännöllä. Suomessa kaikki alle 18-vuotiaat ovat oikeutettuja koulunkäyntiin, terveydenhuoltoon ja muihin julkisiin peruspalveluihin yhteiskunnallisesta asemasta ja asuinpaikasta riippumatta. Sosioekonomisesti ja -kulttuurisesti lapset ja nuoret eivät sen sijaan muodosta sen homogeenisempaa ryhmää kuin aikuisetkaan. Esimerkiksi yhtäläinen oikeus perusturvaan ei tarkoita, että kaikki lapset ja nuoret eläisivät Suomessa yhtä turvattua elämää. Yhteistä kuitenkin on, että heidän sosiaalinen asemansa on kategorisesti rajoitettu: alaikäiset ovat holhouksenalaisia, eli heidän asioistaan vastaavat viimekädessä huoltajat ja yhteiskunnalliset toimijat. Tähän yhteiskunnalliseen asemaan nojaten tarkastelemme lapsia ja nuoria poliittisen yhteisön kriittisinä tapauksina (Flyvbjerg 2001: 79; Kallio 2007: 129).

Kysymys lasten ja nuorten osallistumisesta heräsi kansainvälisellä ihmisoikeuksien kentällä voimakkaasti vuonna 1989 valmistuneen YK:n *Lapsen oikeuksien sopimuksen* myötä. Tämä kansainvälisesti laajimmin hyväksytty ihmisoikeussopimus määrittelee, että lapsilla on oikeus paitsi suojeluun ja osuuteen yhteisistä resursseista, myös oikeus tulla kuulluksi ja huomioiduksi itseään koskevista asioista. Sopimuksen ”osallisuuspykälän” (§12) – jota lapsen oikeuksien komitea on myöhemmin selonteissaan tarkentanut – vaikutus on konkretisoitunut suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa 2000-luvulla monin tavoin. Lainsäädäntöuudistuksissa (mm. Nuorisolaki 2006; Lastensuojelulaki 2007; Perusopetuslaki 2010), niitä seuranneissa kunnallisissa strategioissa ja politiikkaohjelmissa (esim. Tampereen kaupungin lapsi- ja nuorisopolitiittinen ohjelma 2007; Lasten ja nuorten osallisuuden käsikirja 2009), hallituksen ohjelmissa (Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma 2007; Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011) ja vuonna 2005

toimintansa aloittaneen lapsiasiavaltuutetun toiminnassa ovat lasten ja nuorten osallisuus ja osallistuminen keskeisellä sijalla.

YK:n periaatteita noudatteleva suomalainen lainsäädäntö asettaa konkreettisia velvoitteita pääasiassa kunnille, joiden tehtävä on huolehtia lasten ja nuorten osallisuuden toteutumisesta. Samalla kunnat ovat ”kolmen P:n periaatteen” (*protection, provision, participation*) mukaisesti velvoitettu- ja huolehtimaan heidän oikeudestaan suojeluun ja osaan yhteiskunnallisista resursseista. Lasten ja nuorten kohdalla osallistumisretoriikka kiinnittyykin voimakkaasti ”huolipuheeseen” ja rajankäyntiin suojelun ja ennaltaehkäisyn välillä (Forsberg & Strandell 2007; Harrikari 2008). Osallistumisen ohella toinen lapsi- ja nuorisopolitiikan keskeinen käsite on ”varhainen puuttuminen” (*early intervention*, esim. THL:n ”Varpu 2001–2004”-hanke ja sen pohjalta rakennettu verkosto; ks. Satka 2011). Näiden käsitteiden yhteensovittaminen on osa kunnallista lapsi- ja nuorisopolitiikkaa, jossa samalla määritellään lasten ja nuorten poliittisen toimijuuden rajoja.

Tarkastelemamme poliittis-hallinnollisen osallistumisretoriikan erityispiirteenä on, että lapset ja nuoret asettuvat lähtökohtaisesti ryhmän aina ”toisiksi”, aikuisten kontrollin alaisuuteen. Tämän asetelman myötä heitä koskevien tietojen yhteiskuntapoliittiseen tulkintaan rakentuu erityinen vallankäytön jännite. Lapset ja nuoret eivät voi nousta omaehtoisesti barrikadeille vastustamaan elämäänsä ja tarpeitaan koskevia tulkintoja, koska pääsy näille barrikadeille – sekä rakenteellisesti että käytännössä – on niin ikään aikuisten kontrolloimaa. Lapset ja nuoret toki toimivat monin tavoin omia asioitaan ajaen arkielämän käytännöissä ja heille tarjottujen osallistumisrakenteiden kautta. Poliittis-hallinnolliseen päätöksentekoon heidän ”äänensä” välittyy kuitenkin aina enemmän tai vähemmän eri aikuistahojen konstruoimana (Kallio & Häkli 2011a).

Rajaamme artikkelin keskeiset käsitteet seuraavasti. Nojaten Hannah Arendtin (1958) ja Jurgen Habermasin (1989) näkemyksiin julkisen tilan välttämättömyydestä poliittisen toimijuuden ehtona tarkoitamme *poliittisella toimijuudella* yksilön mahdollisuutta tuoda hänelle tärkeitä asioita ”julkisen” piiriin (vrt. Staeheli 2011; Mitchell & Elwood 2012). Julkinen viittaa tässä sellaiseen keskusteluun ja toimintaan tilaan, jossa rakennetaan ja haastetaan yhteiskunnallista ja sosiaalista elämää koskevia jaettuun käsityksiä. Poliittinen toimijuus on siis mukana olemista niissä kamppailuissa ja neuvotteluissa, joissa määritellään julkisen piiriin

kuuluvia asioita. Se viittaa paitsi toimimiseen, myös tunteeseen legitiimistä jäsenyydestä itselle merkityksellisessä sosiaalis-poliittisessa yhteisössä (ks. myös Kallio & Bäcklund 2012). *Osallisuudella* tarkoitamme kuulumisen tunnetta, joka ei välttämättä edellytä konkreettista tekemistä tai toimintaa. *Osallistumiseen* puolestaan liittyy nimenomaan tekeminen. Osallistuminen ja osallisuus eivät edellytä tai poissulje toisiaan. Poliittinen toimijuus on olemassa, kehittyä, ilmenee ja muuttuu sekä konkreettisen tekemisen että kokemusten kautta.

Aineistot, menetelmät ja metodologiset lähtökohdat

Aineistomme muodostuu kuuden suurimman suomalaisen kaupungin (Helsinki, Espoo, Tampere, Vantaa, Turku, Oulu) lastensuojelusuunnitelmista sekä näiden kaupunkien avaintoimijoiden haastatteluista. Aineistot on kerätty syksyn 2010 ja kevään 2011 välisenä aikana. Kohdealueiksi valittiin tarkoituksellisesti suomalaisittain väestömäärältään suuria ja sosiaalisesti heterogeenisiä kaupunkeja, joissa väestötilastolliset erot (mm. ulkomaalaistaustaisen väestön määrä ja sosio-ekonomiset erot) ovat selvempiä kuin pienemmissä kunnissa, koska halusimme tutkia näkykö lapsia ja nuoria koskevassa osallistumisretoriikassa heidän arjen maailmojensa moninaisuus (ks. myös Kallio & Bäcklund 2012).

Lastensuojelusuunnitelmat valittiin aineistoksi ensinnäkin siksi, että niiden laatiminen on lastensuojelulain velvoittamaa. Kyseisen lain (L 417/2007) mukaan kunnan tai kuntien yhdessä on laadittava lasten ja nuorten hyvinvointia ja lastensuojelun järjestämistä koskeva suunnitelma valtuuston hyväksyttäväksi. Lain mukaan suunnitelma tulee myös tarkistaa valtuustotasolla vähintään kerran neljässä vuodessa. Toinen valintaperuste oli lastensuojelusuunnitelman kaksinaisuus. Ne eivät ole vain strategisia kannanottoja, vaan keskeisiä lasten ja nuorten elämää käsitteleviä kuntatason poliittis-hallinnollisia asiakirjoja, joissa strategiset tavoitteet on käännetty myös käytännön toimenpiteiksi. Tutkimuskohteistamme kolme kaupunkia (Turku, Espoo, Helsinki) liitti lastensuojelusuunnitelman osaksi laajempaa lasten ja nuorten hyvinvointistrategiaa ja loput kolme (Tampere, Vantaa, Oulu) laati suunnitelman omana dokumenttinaan. Artikkelissa puhutaan selvyden vuoksi kaikkien kaupunkien kohdalla lastensuojelusuunnitelmista ja aineistonäytteiden yhteydessä tarkennetaan minkä kaupungin suunnitelmasta on kulloinkin kyse. Suunnitelman laatimisessa kukin

kunta on noudattanut omaa käytäntönsä ja myös valmiiden suunnitelmien toimikausi on määritetty erilaiseksi. Esimerkiksi Oulussa suunnitelma kattaa vain vuodet 2011–2012, koska suunnitelman laatimisvaiheessa valmisteltiin samanaikaisesti laajempia kuntauudistushankkeita.

Poliittis-hallinnollisten asiakirjojen tarkoituksena on ohjata hallinnon toimintaa ja edistää tavoitteiden toteutumista. Vaikka niissä esitetyt tavoitteet harvoin realisoituvat sellaisinaan (esim. Niemenmaa 2005), ovat ne tästä huolimatta merkittäviä retorisia välineitä todellisuuden rakentamisessa (Jokinen 1999: 128; Eräsaari 2002). Poliittis-hallinnollisten asiakirjojen ”puhe” lasten ja nuorten osallistumisen nykytilasta sekä tulevaisuuden tavoitteista paitsi osaltaan legitimoit ja ohjaa julkishallinnon konkreettista toimintaa, myös suuntaa lapsuutta ja nuoruutta koskevia yleisempiä käsityksiä.

Toinen keskeinen aineistomme muodostuu tutkimuskaupunkiemme avaintoimijoiden haastatteluista. Haastattelut valittiin toimijoista, jotka ovat olleet keskeisessä roolissa lasten ja nuorten osallistumiseen liittyvissä asioissa. Osa heistä on ollut myös mukana laatimassa lastensuojelusuunnitelmia. Kaupungeista ei ollut löydettävissä organisatorisesti samanlaisia tehtäviä hoitavia tai samanlaisessa virka-asemassa olevia henkilöitä, koska osallistumiseen liittyviä asioita koordinoidaan ja hallinnoidaan kussakin varsin eri tavoin (esim. Pikkala 2006; Bäcklund & Mäntyselä 2010).

Potentiaalisiksi haastateltaviksi tunnistettuihin toimijoihin (44 henkilöä) otettiin yhteyttä ja kysyttiin halukkuutta osallistua tutkimukseen. Heistä 28 ilmoitti osallistuvansa haastatteluun. Keskeiset syyt haluttomuuteen olivat siirtyminen toisiin tehtäviin, jääminen äitiyslomalle, yleinen kiire tai kokemus siitä, että ei tunne riittävästi oman kaupungin käytäntöjä. Joihinkin haastateltavaehdokkaisiin ei saatu yhteyttä useista tavoittamisyrityksistä huolimatta. Haastatteluvaiheen alkaessa muutama haastateltavaksi lupautunut ilmoitti, että ei pystykään paneutumaan asiaan riittävästi kiireen tai nykyisten työtehtäviensä luonteen vuoksi. Haastatteluja kertyi lopulta 18, mikä sisältää toimijoita kaikista kohdekaupungeista. Tutkimuseettisistä syistä haastattelunäytteissä ei tarkenneta, minkä kaupungin edustaja on kulloinkin äänessä.

Kaikille haastateltaville lähetettiin sähköpostitse kyselypohja, jossa esitettiin kuusi laajaa temaattista kysymystä koskien lasten ja nuorten osallistumisen yleistä tilannetta, sen tavoitteita ja tarkoitusta, lapsia ja nuoria osallistujina, osallistumisen sisältöjä ja muotoja, arjen toimintaympäristöjen mer-

kitystä osallistumisessa sekä aihepiiriin liittyvän tietopohjan saatavuutta ja relevanssia. Tietopyyntö pidettiin tarkoituksellisesti väljänä antamalla pikemminkin vaihtoehtoisia näkökulmia osallistumisen tarkasteluun kuin selkeitä yksiselitteisiä kysymyksiä. Samalla korostettiin, että keskeisintä olisi kertoa niistä asioista, jotka *haastateltava itse kokee tärkeimmiksi*. Haastateltaville annettiin myös mahdollisuus kasvokkaiseen haastatteluun, mikäli he kokisivat sen itselleen luontevampana. Kukaan heistä ei kuitenkaan valinnut tätä vaihtoehtoa. Haastateltavamme osallistuivat tutkimukseen itselleen sopivana ajankohtana ja vailla tilannekohtaisia vaateita viestinnälliseen yhteisymmärrykseen haastattelijan kanssa.

Asiantuntija-aineiston hankintaprosessi sijoittuu haastattelututkimuksen ja kyselytutkimuksen välimaastoon. Prosessi muistuttaa enemmän haastattelututkimusta kuin kyselytutkimusta niiltä osin, että tiedon tuottaminen perustuu luottamukselliseen suhteeseen tutkijan kanssa (kaikki esiintyvät omalla nimellään, haastattelusta sovitaan henkilökohtaisesti, jne.). Kyselytutkimusta prosessi muistuttaa vastaamistilanteen osalta: tutkijalla ei ole mahdollisuutta tehdä täydentäviä kysymyksiä eikä ohjata haastattelutilanteen kulkua. Virtuaalisen haastattelun yhdeksi hyväksi puoleksi on esitetty sitä, että se antaa perinteistä haastattelua enemmän tilaa vastaajien omille analyttisille kommentteille (esim. Tiittula *et al.* 2005). Haastateltavilla on myös mahdollisuus kirjoitetun tekstin avulla jatkuvasti reflektoida, millaista viestiä he tutkittavasta ilmiöstä välittävät. Toisaalta kasvokkainen kommunikaatio mahdollistaa parhaimmillaan haastateltavan ja haastattelijan välille syväällisen yhteisymmärryksen, mikä voi avata tutkittavaa ilmiötä ennalta odottamattomilla tavoilla.

Suhtaudumme asiantuntija-aineistoomme tekstuaalisena materiaalina, joka on tietystä näkökulmasta tutkijoille esitettyä puhetta (Sulkuinen 1997: 43). Informantit eivät vain ”valuta” tietoaan tutkijalle vaan pikemminkin rakentavat ajallis-paikallisen selonteon, jonka kautta he esiintyvät kuulijalle tai laajemmalle yleisölle (Jokinen 1999: 127; Lapintie 2002: 161–162). Vuorovaikeustilanne on aina taktista kielenkäyttöä, tapahtuipa se kasvokkain tai virtuaalisella foorumilla. Haastateltavat ovat vastatessaan myös tienneet, että heidän ajatuksensa voivat päätyä julkisuuteen tutkimuksessa olevien aineistonäytteiden kautta. Aineistoa kerätessä kuitenkin korostettiin, että haastateltavat eivät esiinny tutkimuksessa omalla nimellään eivätkä edes osana nimettyä organisaatiota.

Koska kysymysten muotoilu oli varsin vapaa, on kukin haastateltava nostanut esille juuri ne asiat, jotka kyseisellä hetkellä ovat olleet päällimmäisenä mielessä. Olemme keskittyneet tulkinnoissamme mahdollisimman monien erilaisten näkemysten tunnistamiseen suhteessa analyttisten kehikkoomme, emme näkökulmien yleisyyteen tietoisina myös siitä, että aineiston lukeminen rajatun teoreettisen viitekehikon kautta kutistaa aina toimijoiden kokemaa todellisuutta (Eräsaari 1995: 48; ks. myös Rolin 2006: 111–112).

Lastensuojelusuunnitelmat ja asiantuntija-haastattelut kertovat samasta ilmiöstä: lasten ja nuorten poliittista toimijuutta kehystävästä osallistumisdiskurssista julkishallinnossa. Lastensuojelusuunnitelmien kohdalla teemme itse suoraan tulkintoja siitä, millaiseksi poliittinen toimijuus poliittis-hallinnollisessa retoriikassa määrittyy. Jälkimmäinen aineisto puolestaan sisältää julkishallinnon toimijoiden osallistumisretoriikkaa ja -käytäntöjä koskevia tulkintoja, jotka otamme edelleen analysoitavaksemme. Analyysin kohteeksi asettuu näin paitsi retoriikka itsessään, myös poliittis-hallinnollisten asiakirjojen ja asiantuntijoiden ”puheen” väliset yhtäläisyydet ja erot.

Tutkimuksemme metodologisena orientaationa toimii hermeneutiikka – tavoite lisätä ymmärrystä ilmiöstä, ei selittää sitä auki. Ymmärtämisellä emme tarkoita empaattista toimijoiden elämismailmaan samaistumista vaan heidän ajattelutavoistaan tietoiseksi tulemista (Heritage 1996; Steiner 1997). Näemme Michel Foucaultin (1969/2005) tapaan yhteiskunnan ja instituutioiden syväkenteiden, ajattelutapojen ja arkisten käytäntöjen tutkimisen olennaiseksi osaksi yhteiskunnallista itseymmärrystä. ”Syvällä olevalla” viittaamme asioihin, joiden näkyväksi tekeminen edellyttää astumista itsestäänselvyyksinä pidettyjen asioiden taakse, vallitsevien käytäntöjen sisään, kysymään ”miksi?” Tavoitteenamme on parantaa ymmärrystä siitä, millaisia asioita lapsi- ja nuorisopoliittisessa osallistumisdiskurssissa otetaan itsestäänselvyyksinä ja millaisia näkemyksiä demokratiasta ja ”oikeasta” poliittisesta toimijuudesta ne samalla uusintavat ja tuottavat. Kuvaamme seuraavaksi aineistoanalyysimme tulkintakehikon.

Osallistumisen subjektit ja motiivit

Liberaali ja hegeliläis-marxilainen politiikan teoria korostavat molemmat osallistumisessa julkista tilaa, vapaata keskustelua ja kansalaisten mahdollisuutta osallistua demokraattiseen prosessiin. Käsitteiden käytössä on kuitenkin selkeitä sisällöllisiä

eroja traditioiden välillä (Pulkkinen 2003: 39–41). Kun demokratialla tarkoitetaan kansan itsehallintoa, on toimijasubjektina hegeliläis-marxilaisen politiikan filosofian ajattelunperinteen mukaisesti ”kansan”, joka valitsee itse ”kansan tahtoa” edustavat valtaapitävät. Demokratian toimivuuden kannalta olennaista on tällöin kansan ja valtion tietoisuus tästä yhteisestä tahdosta. Toisaalta demokratia voidaan nähdä myös keinoksi turvata yksilöiden oikeudet, jolloin demokratia ja ”kansanvalta” lähestyvät käsitteinä liberaalin politiikan filosofian näkemyksiä yksilösubjektista poliittisena toimijana. Tällöin valtio – julkinen hallinto – ei ole poliittisen toimijuuden kenttä (kuten hegeliläis-marxilaisessa perinteessä) vaan poliittisen toimijuuden *kohde*. Aktiivisesta kansalaisyhteiskunnasta puhuttaessa korostuu usein ajatus yksilön oikeuksien puolustamisesta kasvotonta ”yleistä etua” eli julkishallintoa vastaan (esim. Luhtakallio 2010).

Hegeliläis-marxilaisessa politiikan teoriassa kansan tahto on mahdollista saavuttaa vain osallistumisen kautta (Pulkkinen 2003: 41–42). Tällöin kansalaisten osallistuminen on demokratian tärkein (itseis)arvo, korostaen osallisten määrän ja kattavuuden merkitystä: jokaisen on kannettava vastuunsa ja oltava poliittinen henkilö. Liberaalin politiikan teoriassa tätä keskeisempää on erilaisten yksilöllisten intressien vuoropuhelu ja yksilöiden mahdollisuus puuttua tarvittaessa poliittiseen prosessiin. Jos yksilöllillä on periaatteellinen mahdollisuus omien intressiensä ajamiseen ja politiikan asiantuntijoiden vaihtamiseen, voidaan tilannetta pitää hyvänä osallistujien määrästä riippumatta (Pulkkinen 2003: 42). Osallistumattomuuden ongelmaa selitetään tällöin pois sillä, että yksityiset intressit eivät välttämättä aina resonoi yhteiskunnallisessa keskustelussa. Passiivisuus on jokaisen oma ja siksi myös hyväksyttävä valinta.

Avaamme seuraavassa näitä näkökulmia tarkemmin tuomalla esille erilaisia poliittisen toimijuuden ja demokratian määrittelyn tapoja hyödyntämällä sekä Tuija Pulkkinen (2003) vertailevaa politiikan filosofian analyysia että yleisempää osallistumis- ja suunnitteluteoreettista keskustelua.

Demokratiatulkinnat ja poliittisen toimijuuden mieli

Jürgen Habermasin (1984; 1987) näkemys demokratiasta pohjautuu elämismailman ja systeemimaailman toisistaan erottamiseen, joista ensimmäinen tarkoittaa ihmisten arkea ja toinen julkisen vallan, hallinnan, sfääriä. Nämä maailmat ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa siten, että systeemimaailmalla on taipumus vallata elämismail-

man aluetta hallinnan ja kontrollin keinoin. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat julkisen hallinnon tietokäytännöt, joissa määritellään, mitataan ja arvioidaan ihmisten hyvinvointia ja tarpeita – vaikkapa lasten ja nuorten demokratiavajetta – hallinnon tiedonintresseistä käsin (ks. Miller & Rose 2010; Alastalo & Åkerman 2011). Systeemimaailman rationaliteetin vastapainona on vapaa julkinen alue, jossa elämisaailma pyrkii puolustautumaan valtiota ja markkinoita vastaan.

Habermasin (1984; 1987) kommunikatiivisen toiminnan teoriassa tavoitellaan ideaalista puhetilannetta. Paras mahdollinen lopputulos käsiteltävään asiaan saavutetaan toimijoiden välisessä ”valasta vapaassa” keskustelussa. Pulkkinen (2003: 71) mukaan habermasilainen tulkinta demokraattisesta vuorovaikutuksesta nojautuu sekä hegeliläis-marxilaiseen että liberaaliin teoriaan korostaessaan yhtäältä osallistumista itseisarvona mutta painottaessaan samalla tasa-arvoisen keskusteluprosessin merkitystä poliittisessa päätöksenteossa, jolloin kansalaisten ja asiantuntijoiden välille ei tehdä eroa.

Habermasin näkemykset ideaalin puhetilanteen tavoittelusta ovat kohdanneet voimakasta kritiikkiä suunnitteluteoreettisessa keskustelussa (esim. Hillier 2000; 2002; Mouffe 2000). Kritiikki on kohdistunut esimerkiksi siihen, voidaanko toimijoiden välisiä valtasuhteita tosiasiaa sivuuttaa (esim. Häkli 2002; Lapintie 2002). Lasten ja nuorten osalta voidaan kysyä, millaiset mahdollisuudet heillä on asiantuntijayhteiskunnan kontrolloimina ja ”huolipuheen” viitekehyksessä osallistua tasaveroisina keskustelukumppaneina hyvän lapsuuden ja nuoruuden määrittelemiseen (vrt. Lee 1999; Wyness *et al.* 2004; Komulainen 2007).

Richard Rortylle (1989) ajatus keskustelun kautta saavutettavasta parhaasta lopputuloksesta on Pulkkinen (2003: 72) mukaan jo lähtökohtaisesti mahdoton, sillä hänen liberaalissa demokratiassaan olennaista ovat ilmaisuvapaus ja avoimet vastakkainasettelut. Rortylle todellisuus rakentuu diskursiivisesti ja politiikka on nimenomaan yksilöiden kohtaamisia erilaisissa sfääreissä, jolloin kansaa tai yhteisöä ei ole olemassa siinä merkityksessä, mikä niille arkipuheessa annetaan. Ilmaisuvapaus itsessään on demokratian arvo, eikä sille pidä etsiä (muuta) yleispätevää oikeutusta. Myös Chantall Mouffe (2000: 102–103) asettaa politiikan sfääriin ytimeksi agonistisen konfliktin, jota ei voida ratkaista ikään kuin yhteismitalliseen kokeukselliseen todellisuuteen tai asiantuntijavaltaan vedoten. Hänen mukaansa koko modernin demokratian erityisyys perustuu konfliktien hyväksymiseen sekä siihen, että näitä vastakkainasetteluja

ei yritetä poistaa autoritäärisellä vallankäytöllä. Monikulttuurisessa ja -arvoisessa yhteiskunnassa suunnittelun todellisuutta ovat erilaisista elämisaailmoista kumpuavat konfliktit, joissa politisoimisen kohteena voi olla jo suunnittelun oikeutus itsessään (esim. Bäcklund & Mäntysalo 2010).

Rortyn (1989) ajattelu problematisoi edustuksellisuuteen perustuvat osallistumisen käytännöt poliittisen toimijuuden kenttänä. Ensinnäkin niissä menetetään oikeus yksilölliseen ilmaisuvapauteen ja asioiden politisoimiseen. Toisekseen Rortylle ei myöskään ole olemassa hegeliläis-marxilaisessa mielessä ”kansaa”, jota joku ylipäänsä voisi edustaa suhteessa johonkin toiseen. Tässä lähestymistavassa esimerkiksi lasten parlamentit ja nuorisovaltuustot eivät edistä demokratiaa, koska ne kaventavat merkittävästi (joidenkin yksilöiden) ilmaisuvapautta eivätkä näin edistä demokratian tärkeimmän arvon – vapauden – toteutumista (vrt. Frazer 1990; Rancière 2001).

Jean Baudrillard’n (1991) demokratian ja poliittisen toimijuuden analyysin välineitä ovat ”massa” ja ”rivous”. Ensimmäinen viittaa siihen suureen joukkoon ihmisiä, joka kaikesta osallistamisesta huolimatta keskittyy mieluummin omaan elämäänsä kuin aktivoituu tarjotuilla tavoilla. Jälkimmäinen tarkoittaa sitä, että kun kaikki nähdään poliittisena ja yhteiskunnallisena, poliittisuus ja yhteiskunnallisuus muuttuvat samalla merkityksettömiksi. Jodi Dean (2000: 8) on muotoillut tämän politiikan käsitteen tyhjentämisen ”poliittisen kaikkeuden ongelmaksi” (ks. myös Kallio & Häkli 2011b). Pulkkinen (2003: 77) tulkitsee Baudrillard’n ihanteeksi hegeliläis-marxilaisen näkemyksen kansan itsehallinnosta, jossa osallistumisella pitäisi olla aivan erityinen merkitys. Nykytilanne ei hänen mukaansa ole tämän ideaalin mukainen, sillä kansan on korvannut ”yliosallistettu massa”. Tämä massa on olemassa erilaisina tilastollisina väestöryhminä, joiden näkemyksiä tulkitaan mielipidemittauksilla – ilmiö, joka Baudrillard’n mukaan virheellisesti mielletään edustuksellisuudeksi.

Lasten ja nuorten osallistumiskeskustelun analysoinnissa baudrillardilainen lähestymistapa soveltuu hyvin esimerkiksi osallistumisvajeen ja sen täyttämiseen suunnattujen toimenpiteiden kriittiseen tarkasteluun. Kun kaikkien osallistamisesta kaikkeen tulee itseisarvo, kääntyy tavoite itseään vastaan kylläännyttämällä lapset ja nuoret oman poliittisen toimijuutensa suhteen. Ja mikäli osallistuminen tarkoittaa käytännössä erilaisiin mielipidekartoituksiin vastaamista, ei hegeliläis-marxilainen näkemys osallistumisesta itseisarvona ja yhteisöllisenä toimintana voi toteutua.

Jean-Francois Lyotardin (1985) ajattelussa tärkeä yhteiskunnan tulkinnan väline on ”pakanallisuus”, joka viittaa useiden totuuksien ja perspektiivien samanaikaiseen läsnäoloon. Pulkkinen (2003: 78–82) tulkitseekin, että myös Lyotardille agonistinen vastakkainasettelu on merkittävä osa yhteiskunnallisuutta, jolloin rationaalinen ja asiantuntijatietoon perustuva politiikka kyseenalaistuu (vrt. Mouffe 2000). Poliittisten päätösten perustelut tiedolla on lähtökohtaisesti ongelmallista, koska yhteiskuntatiedollista metanarratiivia ei ole olemassa. Lyotardin huoli on hegeliläistä huolta politiikan moraalista luonteesta. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin kontekstissa Lyotardin ”pakanallisuus” pakottaa näkemään tehdyt valinnat nimenomaan arvokysymyksinä ja poliittisina valintoina, ei johonkin selkeään rationaliteettiin pohjautuvina ”järkipärisinä” välttämättömyyksiä.

Lyotardin (1985) pelko asiantuntijavallan kasvamisesta on erityisen kiinnostava tutkimuskysymystemme kannalta. Tulkitsemme lasten ja nuorten osallistumista kehystävän ”huolipuheen” konkreettiseksi esimerkiksi siitä, kuinka julkishallinnon rationaliteettiin implisiittisesti kuuluva ongelmien haltuun ottamisen pakko voi tehdä lapsista ja nuorista toimijoita jonkun muun määrittelemällä poliittisen toimijuuden kentällä. Tällöin mahdollisuus toimia itselle merkittävien poliittisten yhteisöjen jäsenenä voi heikentyä (Kallio & Häkli 2011a). Osallistamisen käsite sisältää jo itsessään toimijan tai tahon, joka haluaa jonkun muun toteuttavan poliittista toimijuuttaan tietyllä tavalla.

Tarkastelemme seuraavaksi edellä esitetyjä tulkintoja kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin kysymme aineistoilta, *nähdäänkö lasten ja nuorten poliittinen toimijuus ensisijassa yksilöllisenä oikeutena vai yhteisöllisenä vastuunkantona ja pidetäänkö lasten ja nuorten osallistumattomuutta ongelmana vai ei*. Toinen lähestymistapa kiinnittyy poliittisen toimijan oikeuteen määritellä osallistumisensa kohteita, konteksteja ja tapoja, mitä on pidetty elävän demokratian ja poliittisen toimijuuden ytimenä (Rosanvallon 2008).

Poliittinen toimijuus: yksilöllistä ilmaisu- vapautta vai yhteisöllistä vastuunkantoa?

Aidon osallisuuden voi saavuttaa vain siten, että lapset ja nuoret vastaavat huutoon, eli hoitavat oman osuutensa. Se on osa kasvuprosessia matkalla aktiiviseksi kansalaiseksi. Tavoitteiden eteen pitää tehdä töitä ja sitoutua toimimaan yhteisen hyvän eteen. (ote asiantuntijahaastattelusta)

Aineistostamme on tulkittavissa erilaisia näkemyksiä poliittisen toimijuuden ytimestä. Osa niistä paikantui enemmän hegeliläis-marxilaiseen yhteisösubjektin ideaan, osa puolestaan liberaalin politiikan filosofian yksilösubjektia korostavaan perinteeseen. Paikoin oli tunnistettavissa elementtejä molemmista ajatteluperinteistä. Eroja näkyi sekä aineistotyyppien että yksittäisten asiantuntijoiden välillä, myös saman tutkimuskaupungin sisällä. Erityisesti lastensuojelusuunnitelmien tulkitsemme viittaavan hegeliläis-marxilaiseen yhteisösubjektin käsitteeseen: kaikissa analysoiduissa suunnitelmissa oli näkyvästi esillä (paikallis)yhteisöllisyys itseisarvoisesti tavoiteltavana asiana. Yhteisvastuun tärkeys tuli paikoin esille myös asiantuntijahaastattelussa (ks. lainaus luvun alussa). Yhtäältä yhteisöllisyydestä puhuttiin tärkeänä hyvinvointitekijänä lasten ja nuorten elämässä, toisaalta sillä tarkoitettiin tiettyyn (hallinnolliseen) alueeseen sidotun sosiaalisen verkoston – esimerkiksi julkishallinnon eri toimijoiden ja vanhempien – yhteistä vastuunkantoa lapsista ja nuorista. Yhteisöllisyyden käsitteen kautta osallistumisen edistämisen mieli kytkettiin samalla alueellisen sosiaalisen pääoman kasvattamiseen (ks. Ilmonen 2006). Tämän toteuttamisessa myös lapsilla ja nuorilla nähtiin oma tärkeä tehtävä (ks. lainaus luvun alussa).

Yhteisvastuuta korostettaessa tulee aktiivisesta osallistumisesta itseisarvo ja osallistumattomuudesta ongelma – Habermasin ja Baudrillard’n kansanvallan ideaalin mukaisesti. Yksi haastateltavistamme mielsikin lasten ja nuorten aktiivisuuden olevan nykyisellään paitsi vailla yhteisöllistä vastuuta, kohdistuvan toisinaan suorastaan väärin asioihin: *”Itseään koskevien asioiden hoitoon ei nähdä mielekkäänä toimimista jonkun ryhmän kautta, vaan asiat hoidetaan itse ja omalla tavalla. Aatteellinen köyhyys ja oikeiden ihanteiden puute ovat luoneet moniarvoisen avaruuden, jossa ei voi liikkua väärin suuntiin.”* Tulkitsemme sitaatista Baudrillard’n esittämää huolta siitä, että ”massa” elää omaa elämäänsä muista välittämättä, eikä hegeliläis-marxilaiseen perinteeseen nojautuva ajatus demokratiasta yhteisen toiminnan kautta mahdollistu.

Paikallisyhteisön korostumista arjen hyvinvointitekijänä ja poliittisen toimijuuden toteuttamisen sfäärinä selittää osaltaan se, että monissa tutkimuksissa on painotettu lähiympäristön merkitystä lasten hyvinvoinnin tärkeänä tekijänä (esim. Kyttä et al. 2009). Tätä ajattelua mukaillen esimerkiksi Vantaan lastensuojelusuunnitelmaa kehysti näkemys siitä, että *”lapset ovat aikuisia konkreettisen sidoksissa fyysisen ympäristöönsä. Kasvuympä-*

ristön ulkoisilla ja toiminnallisilla puitteilla on suora vaikutus lasten ja nuorten hyvinvointiin” (Vantaa). Myös joissakin asiantuntijahaastattelussa lasten ja nuorten elämiskaikunnan ”oma tila” näkyi hierarkkisesti laajentuvina kehinä, joissa ikävaiheesta toiseen siirryttäessä sekä elinpiiri että poliittisen toimijuuden kohteet laajentuvat ja muuttuvat: ”*Ikätaso on hyvin merkityksellinen osallistumisessa. Mitä varttuneempi, sitä laajempi tulisi osallistumisen kehän olla. Pikkulapsilla se on koti ja päiväkoti, lukiolaisella jo yhteiskunta ja koko maailma.*”

Tänä päivänä lasten ja nuorten elämiskaikma ei kuitenkaan ole helposti rajattavissa hallinnollisen asuinalueen sisälle ja ympärille ikävaiheittain kasvaviksi kehiksi. Lapset ja nuoret liikkuvat jo pienestä pitäen muiden muassa harrastustensa parissa ympäri kaupunkia, saavat valita koulunsa muualta kuin omalta asuinalueeltaan, voivat asua kahta – ja fyysisesti toisistaan kaukanakin sijaitsevaa – eri kotia säännöllisesti ja valtaavat omien intressiryhmiensä mukaisesti kaupunkitilaa käyttöönsä (ks. esim. Kuusisto-Arponen & Tani 2009). Nuorten maailmaan kuuluva ”hengailu” olikin tunnistettu Turun lastensuojelusuunnitelmassa: ”*Nuorille ovat tärkeitä hengailupaikat, joista ympäristön tapahtumia voi seurailta, vaikka ei itse osallistukaan niihin*” (Turku). Samalla hallinnollisella alueella asuvien tai samassa koulussa opiskelevien lasten ja nuorten arjen maailmat voivat näin koostua hyvinkin erilaisista asioista ja tapahtumista, mikä monimutkaistaa ajatusta lapsista ja nuorista hegeliläis-marxilaisen politiikan filosofian mukaisena ”yhtenä kansanosana”.

Sosiaalisen median merkitystä lasten ja nuorten elämiskaikman osana tuotiin aineistossa esiin monin tavoin. Asiantuntijahaastattelussa sen merkitys nähtiin yhtäältä kielteisenä, epätoivotun yhteisöllisen kiinnittymisen mahdollistajana: ”*Sosiaalinen media on vastaus ryhmään kuulumisen tarpeeseen, koska sieltä löytää aina – tarpeen mukaan – sellaisen ryhmän jonka kanssa voi olla yhtä mieltä.*” Osa asiantuntijoista puolestaan mielsi verkkomaailman tärkeäksi tekijäksi lasten ja nuorten arjessa. Lastensuojelusuunnitelmissa sosiaalinen media oli näkyvästi esillä vain kahdessa tutkimuskaupungissa. Kummassakaan aineistossa sosiaalinen media ei tulkintamme mukaan kuitenkaan näyttäytynyt ”aitona” yhteisöllisyyden kokemisen tai poliittisen toimijuuden tilana. Virtuaalinen tila oli ikään kuin jotakin ylimääräistä ”oikeamman” (fyysis-sosiaalisen) tilan rinnalla. Sosiaalisen median vaikutusta siihen, millaisiksi koetuiksi paikoiksi fyysisen todellisuuden tilat lasten ja nuorten arjessa muotoutuvat, ei kummassakaan aineistossa juuri käsitelty.

Hegeliläis-marxilaiseen, yhteisösubjektia korostavaan näkemykseen poliittisesta toimijuudesta liittyy luontevasti molemmissa aineistoissa avoimesti todettu demokratiakasvatuksen ja kansalaiseksi kasvattamisen tarve. Kuten alussa totesimme, lasten ja nuorten osallistumista kehystää paitsi sosiaalipoliittinen huolipuhe, myös kyselyin todennettu demokratiavaje. Kansalaisuuden kasvattamisen tärkeyttä korostettiin Vantaan lastensuojelusuunnitelmassa myös lakiperustaan nojaten: ”*Valtioneuvoston asetuksen mukaan opetuksella tuetaan aktiiviseksi kansalaiseksi kasvamisesta ja annetaan valmiuksia toimia demokraattisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa sekä edistää kestävästä kehitystä*” (Vantaa). Tässä yhteydessä tulee ymmärrettäväksi yhden haastatellun asiantuntijan näkemys lasten ja nuorten osallistumisen edistämisen perimmäisestä tarkoituksesta: ”*Kysymys kouluissa ja päiväkodeissa ei ensi sijassa siis ole lasten ja nuorten näkemysten keräämisestä, vaan kansalaiseksi kasvamisesta.*” Aineistossamme kansalaiseksi kasvattamiseen kuuluu olennaisena osana edustuksellisten osallistumisjärjestelmien opetteleminen ja asioiden yhteisvastuullinen hoitaminen, mitä muiden muassa koulujen oppilaskuntien nähtiin toteuttavan (vrt. Opetushallituksen demokratiaselvitys 2011: 5).

Vaikka hegeliläis-marxilainen yhteisösubjekti näkyy aineistossa vahvasti, lähestyttiin poliittista toimijuutta erityisesti asiantuntijahaastattelussa myös liberaalin politiikan filosofian perinteestä korostamalla yksilöiden oikeutta osallistua itselleen sopivalla tavalla: ”*Arvioin että 5 % yläkoulun 9-luokkalaisista voisi omata valmiuksia kokousteleluun ja aikuisten pöydän ääreen. 100 prosentilla on valmiuksia omalla tavallaan, omassa ympäristössään ilmaista huolensa ja ilonsa.*” Tämä näkemys kyseenalaistaa sellaisen demokratiakasvatuksen tarpeen, jossa oppimisen kohteena ovat tietyt menetelytavat (Kallio & Häkli 2011a). Lähtökohtana on aktiivinen ja elämästään kiinnostunut yksilö, jota ei ole tarvetta ottaa osallistamalla haltuun. Edellisenkaltaiset näkemykset kiinnittyvät rortylaisiin tulkintoihin ilmaisuvapaudesta demokratian itseisarvona ja sisältävät huolta Baudrillard’n ”yli-osallistetusta massasta”, joka pakotetaan osallistumaan ennalta rajatuissa puitteissa.

Asiantuntijahaastattelussa ilmeni myös huoli edustuksellisten osallistumisen menetelmien kyvyttömyydestä tavoittaa riittävästi niitä lapsia ja nuoria, joiden kohdalla osallistumista ja osallisuuden kokemuksia olisi erityisesti syytä lisätä. Tämä näkökohta nostaa esiin kysymyksen lapsi- ja nuorisoyhteisöistä yhtäältä hallinnan kategorioina, toisaalta sosiaalisina ryhmänä. Millaisiin ryhmiin ja

yhteisöihin lapset ja nuoret jakautuvat, kuka voi edustaa ketäkin ja miten erilaiset lapset ja nuoret voivat ilmaista näkemyksiään? Onko ikäperustaisille edustuksellisille osallistumisen menetelmille laisinkaan perusteita, jos sellaista ryhmää – ”kansaa” – kuin lapset tai nuoret ei ole olemassa?

Edustuksellisten menetelmien rinnalle (tai sijaan) kehitettyjä avoimia foorumeita voidaan pitää yhtenä konkreettisena keinona välttää lasten ja nuorten näkemistä yksiselitteisinä sosiaalisina kategorioina (Wyness *et al.* 2004; Percy-Smith 2010). Siinä missä erilaiset lapsiparlamentit ja nuorisovaltuustot koostuvat tyyppillisesti etukäteen valituista henkilöistä, lapsi- ja nuorisofoorumit ovat tietyin väliajoin kokoontuvia ja periaatteessa kaikille avoimia keskustelu- ja kohtaamistilaisuuksia (esim. Helsingin kaupungin nuorisosiainkeskuksen Ruuti). Vaikka foorumitoiminta ei nojaudukaan lähtökohtaisesti edustuksellisuuden ajatukseen (Päivänen *et al.* 2003), joudutaan edelleen kysymään, mikä painoarvo toimintaan osallistuvien lasten ja nuorten esittämällä argumenteilla on suhteessa asiantuntijanäkemyksiin – ja toisiin lapsiin ja nuoriin. Ajattelaanko heidät liberaalin politiikan filosofian mukaisesti yksilöinä omine tarpeineen vai hegeliläis-marxilaisen politiikan mukaisina yhteisöllisinä toimijoina, joiden näkemysten voidaan ajatella viime kädessä edustavan lapsia ja nuoria yleisemminkin? Ensimmäinen tulkinta pakottaa kysymään, miksi juuri näiden lasten ja nuorten näkemyksiä pitäisi kuulla, jälkimmäinen puolestaan liittyy foorumitoimintaan edustuksellisuuden ongelman. Rajankäynti yhteisö- ja yksilösubjektin välillä on siis läsnä myös niissä toimintatavoissa, jotka eivät lähtökohtaisesti perustu edustuksellisuuden ajatukselle.

Pulkkinen (2003: 41) muistuttaa, että ajatus kansan tahdosta jonkinlaisena abstraktiona ja demokration reflektioimattomana sisältönä on vaarallinen, koska aina on olemassa niitä, jotka eivät epäröi asettua tämän tahdon yleiseksi puhemihiksi tai -naisiksi (vrt. Bragg 2007). Kysymys siitä, miten erilaisista elämismaailmoista kumpuavia konflikteja tunnustetaan ja käsitellään pakotamatta niitä kuitenkaan yhteisen ”todellisuuden” alle onkin puhuttanut suunnitteluteoreettisissa keskusteluissa jo vuosikymmeniä (Forester 1989; Hillier 2002). Agonistisen demokratiatulkinnan näkökulmasta tämä on monikulttuurisen yhteiskunnan keskeinen kysymys (Frazer 1990; Mouffe 2000; Bäcklund & Mäntysalo 2010), mikä tulisi huomioida myös lapsia ja nuoria koskevassa osallistumiskeskustelussa (ks. esim. Percy-Smith 2010).

Lasten ja nuorten poliittisen toimijuuden ydin kiinnittyy aineistossamme samanaikaisesti hegeliläis-

läis-marxilaisen ja liberaalin politiikan filosofian perinteisiin. Yhtäältä lasten ja nuorten osallistumisessa on kyse yhteisvastuullisuuden kasvattamisesta ja edustuksellisten menetelmien opettelemisesta, toisaalta heterogeeniseksi tunnistetun lapsi- ja nuorisojoukon yksilöllisten tarpeiden tunnistamisesta ja kaikkien vapaudesta vaikuttaa omalla tavallaan omaan elämäänsä.

Poliittisen toimijuuden käsitteet ja kohteet

Nuorten tulisi saada osallistua esimerkiksi koulutyöhön myös suoraan. Ei pelkästään käytännön asioiden hoitoon (esim. välipalakiioskit) vaan myös opiskelukäytäntöihin ja -sisältöihin. Niihin todellisiin asioihin, joista koulunkäynnissä on kyse. (ote asiantuntijahaastattelusta)

Helsingin lastensuojelusuunnitelmassa nostettiin esille vuonna 2008 nuorille tehty hyvinvointikysely. Kysely toteutettiin Avoimissa Foorumeissa, joihin osallistui 255 iältään 13–18-vuotiasta nuorta. Nuorten esille nostamat asiat koskettivat laajoja asiakokonaisuuksia ja varsin periaatteellisia kysymyksiä. Toiveena oli muiden muassa yleisen kiireen poistaminen, oikeus aikuiseen puhekumppanina, mahdollisuus saada työkokemusta ja vaikuttaa koulun opetustapoihin. Myös Espoon lastensuojelusuunnitelman tausta-aineistona esiteltiin nuorille suunnattu kysely, jossa heidän ajatuksiaan kartoitettiin kahden yläkoulun yhdeksänsiltä luokilta kootuilla kirjoituksilla sekä laajalla nettikyselyllä. Espoolaisnuorilla oli hyvin samankaltaisia näkemyksiä omaan hyvinvointiinsa vaikuttavista tekijöistä kuin helsinkiläisillä.

Kaikissa analysoimissamme lastensuojelusuunnitelmissa pyritään edistämään hyvinvointia osallistumisen, yhteisöllisyyden ja osallisuuden kokemusten lisäämisen kautta. Se, miten nämä käsitteet konkretisoituvat suunnitelman tavoitteina, ei vaikuta juurikaan liittyvän nuorten itsensä esille nostamiin hyvinvointitekijöihin. Helsinkiläisten ja espoolaisten nuorten näkemysten perusteella voidaan kysyä, millä tavalla koulujen oppilaskuntatoiminta tai koulunpihan suunnitteluprojekti vastaavat toiveisiin yleisen kiireen poistamisesta, oikeudesta aikuiseen puhekumppaniin, mahdollisuudesta saada työkokemusta tai vaikuttaa koulun opetustapoihin. Asiantuntijahaastattelussa sen sijaan nostettiin esille tärkeinä osallistumisen kohteina nuorten omien toiveiden kaltaisia asioita (ks. lainaus luvun alussa).

Asioiden politisoimisen mahdollisuuksiin vaikuttaa olennaisesti se, mitä osallistumisella käytän-

nön tasolla tarkoitetaan. Yhtäältä osallistumisella on tarkoitettu mahdollisuutta mielipiteen ilmaisuun (kuulluksi tulemiseen), toisaalta oikeutta kaksisuuntaiseen vuorovaikutukseen ja asioihin vaikuttamiseen (Bäcklund *et al.* 2002). Julkishallinnon retoriikassa osallistuminen, osallisuus ja vaikuttaminen limittyvät monesti yhdeksi käsitteeksi, mikä voi tuottaa ”ohipuhumista” hallinnon sisällä (esim. Bäcklund 2007). Käsitsekavauus näkyy esimerkiksi siten, että osallistumisen vahvistamisen tarpeesta ollaan laajalti yhtä mieltä, mutta käsitykset siitä kuka osallistuu, mihin osallistuu, miksi osallistuu ja miten osallistuu eroavat toisistaan huomattavasti.

Osallistuminen näyttäytyi lastensuojelusuunnitelmissa monin paikoin kuulemisena: ”Lapsilla ja nuorilla on oikeus osallistua ja tulla kuulluksi heille merkityksellisellä tavalla sekä yksilönä että ryhmänä. Erityinen vastuu kuulemisesta nähdään lapsen kasvu- ja kehitysyhteisöissä toimivilla aikuisilla” (Tampere). Poliittinen toimijuus asettuu tässä yhteydessä reaktiiviseksi toiminnaksi. Kuuleminen ei edellytä vastaamista tai vastavuoroisuutta, ja se onkin tulkittu ”heikon demokratian” toimintatavaksi (Barber 1984). Kuuleminen osana jotakin ryhmää kiinnittyy myös Baudrillard’n (1991) ajatuksiin ”massasta”, jonka näkemyksiä erilaiset mielipidekartoitukset pyrkivät tuomaan esille ja jota virheellisesti kutsutaan edustuksellisuudeksi. Turun lastensuojelusuunnitelmassa puhuttiin osallistumisesta, kuulemisesta ja vaikuttamisesta, mutta suunnitelmassa ei tarkennettu, miten ja millaisten asioiden osalta rajankäyntiä näiden välillä tehdään.

Asiantuntijahaastatteluisissa tuotiin esille kuulemisen ja kuuntelemisen välinen periaatteellinen ero: ”Lapset ja nuoret ovat oman elämänsä asiantuntijoita, ja siinä roolissa heitä tulee kuulla ja nimenomaan kuunnella aitoudella. Kuulemisella ja kuuntelemisella on todella iso ero.” Tässä näkemyksessä annetaan lapsille ja nuorille tilaa tarpeellisen tiedon tuottajina. Se on liitettävissä myös lyotardilaiseen kritiikkiin ”vähemmistön terrorismista” asiantuntijuuteen perustuvaan auktoriteettiin nojautuen: lapset ja nuoret ovat oman elämänsä parhaita asiantuntijoita.

Lastensuojelusuunnitelmista tulkitsemaamme osallistumispuheen käsitteellistä epäselvyyttä tuotiin haastatteluisissa näkyviin varsin selkeästi: ”Käsitys ei ole yhtenäinen, mitä osallisuus/osallistuminen ylipäätään on, on epäselvää.” Epätietoisuus siitä, mistä oikein puhutaan osallistumisesta puhuttaessa, saattaa yhden haastatellun asiantuntijan mukaan tehdä käsitteestä mantran, josta ikään kuin kuuluu tietyissä asiayhteyksissä puhua: ”Noin niin

kuin periaatteessa subtautuminen on ihan myönteistä. Kukaan ei ainakaan ääneen uskalla sanoa, että se on turhaa tai jollain lailla huono asia. Mutta käytännössä asia tuntuu olevan monelle hyvinkin vieras, eikä se näyttäydy arkisessa työnteossa mitenkään.”

Aineistossa näkyvä häilyvyys lasten ja nuorten osallistumisen lähtökohtien, tavoitteiden ja konkreettisten toimintatapojen välillä saattaaakin indikoida sitä, että ”[t]avoitteet, linjapäätökset, resurssiointi – kaikki keskeiset työkalut puuttuvat. Ilmeisin syy on poliittisen tahtotilan olemattomuus. Ei ole tahtotilaa, ei tavoitteita, ei toimenpiteitä. Muutama hajanainen osallisuuteen liittyvä projekti alkaa ja loppuu silloin tällöin”, kuten yksi haastatelluista asiantuntijoista kuvasi oman kaupunkinsa tilannetta.

Yhdistämme osallistumisdiskurssin käsitteellisen epäselvyyden kunnallishallinnon rationaliteetin kokonaisvaltaiseen epäselvyyden tilaan, mikä johtuu uusien hallintatapojen kasaantumisesta vanhojen toimintamallien päälle (esim. Hiironniemi 2005; Jalonen 2006). Paul Hirst (2000: 24) on muiden muassa todennut verkostomaisten hallintatapojen uhkaavan demokraattisia hallinnon muotoja tai jopa pyrkivän aktiivisesti väistämään demokraattisia prosesseja. Hallintatapojen moninaisuus ja ”ylipaikallisuus” edistävät samalla ”institutionaalista epäselvyyttä” (Hajer 2003), jolloin toimintaa ohjaavat politiikat voivat olla ristiriitaisia toisiinsa nähden ja lisätä entisestään kuilua strategisten päämäärien ja käytännön toimenpiteiden välillä.

Vaikka lasten ja nuorten näkemysten kuu(nte)lemisen tärkeys tulee esille sekä haastatteluisissa että lastensuojelusuunnitelmissa, se missä asioissa ja millaisin menetelmin kuulemista tai kuuntelemista pitäisi tapahtua, jää pääosaltaan avoimeksi. Esimerkiksi Espoon lastensuojelusuunnitelmassa mainitaan konkreettisenä tavoitteena lapsiperheiden ja nuorten osallisuuden lisääminen sähköisillä palveluilla. Osallistumisen lisäämisessä on kyse ikään kuin erillisten ”osallistumispalveluiden” tuottamisesta. Asiantuntijahaastatteluisissa osallistumisen edistämisen nähtiin rakentuvan tyypillisesti erillisinä projekteina, mitä ei pidetty ongelmattomana: ”Osallistuminen on erilaisten uudenlaisten, nuoria lähestyvien projektien varassa. Projektit eivät keskustele ja rakenna kokonaisjärjestelmää yhdessä.”

Jos osallistumisen edistäminen tapahtuu pääosin palvelutuotannon tai projektityhteiskunnan loigalla, lasten ja nuorten mahdollisuuksia toteuttaa poliittista toimijuuttaan ei välttämättä edistetä silloin, kun siihen koetaan eniten tarvetta. Tämän yksi asiantuntijoista nosti keskeisenä ongelmana esille: ”Yksi suurimmista ongelmista on se, että silloin

kuin nuorella on asia, johon hän haluaisi muutosta, hänellä ei ole aavistustakaan miten lähteä liikkeelle. Kyselyjen kautta saatetaan kysyä tarpeita, mutta ne eivät välttämättä ole nuorelle itselleen ajankohtaisia kyselyhetkellä.” Osallistumisen toteuttaminen erilaisiin verkkokyselyihin nimettömänä vastaamalla ei myöskään välttämättä edistä yhteisöllisyyden rakentamista tai yhteisvastuuseen kasvamista. Niiden edistämistä pidettiin kuitenkin itseisarvoisen tärkeänä asiana kaikissa lastensuojelusuunnitelmissa.

Osallistumisen lisääminen erilaisia osallistumispalveluita ja -projekteja tuottamalla pohjautuu liberaaliin hallintatapaan, jossa yksilö nähdään ensisijaisesti asiakkaana, ei kansalaisena (esim. Sutela 2001; Bäcklund 2007; Miller & Rose 2010). Etukäteen määritellyt poliittisen toimijuuden agendat eivät kuitenkaan mahdollista Rortyn (1989) ja Lyotardin (1985) ajattelun mukaista liberaalin poliittisen toimijuuden tulkintaa, jossa *sekä* ilmaisu- vapaus *että* oikeus asioiden politisoimiseen olisivat demokratian itseisarvoja. Peter Millerin ja Nikolas Rosen (2010: 121) mukaan uusliberalistista ajattelua mukailevan hallintatavan subjekti ei kiinnity enää sen paremmin hegeliläis-marxilaiseen kuin liberaaliinakaan politiikan teoriaan, sillä ”kansalainen” ei enää lainkaan ole ”poliittinen kansalainen” velvollisuuksineen ja oikeuksineen vaan yksilö, jolle kansalaisuus on toimeliaisuutta pyrkiä tiettyyn henkilökohtaiseen päämäärään systemaattisia ja huolellisesti mietittyjä valintoja tehden (vrt. Kallio & Häkli 2011a). Lasten ja nuorten osallistumista edistettäessä on siksi tarpeen myös kysyä, millaisia reunaehdoja heidän poliittiselle toimijuudelleen asettuu jo julkishallinnon oman toimintalogiikan vuoksi (vrt. Kudva & Driskell 2009). Lisäksi tasapainoilu hegeliläis-marxilaisen yhteisösubjektin ja liberaalin yksilösubjektin välillä on omiaan lisäämään sekaannusta siitä, mistä lasten ja nuorten osallistumisessa – ja kansalaiseksi kasvamisessa – on lopulta kyse.

Keskustelua: poliittinen toimijuus epäselvyyden demokratiassa

Molemmista aineistoistamme oli tunnistettavissa osallistumiskurssin epäselvyys ja tähän liittyvä reflektoitamattomuus poliittisen toimijuuden tarkoituksenmukaisesta sisällöstä. Kuten hegeliläis-marxilaisen ja liberaalin politiikan filosofian keskeiset erot osoittavat, erilaiset politiikan ”mielen” määrittelytävät tavat tuottavat toisistaan selvästi poikkeavia poliittisen toimijuuden mahdollisuuksia. Erilaisia tapoja poliittisen toimijuuden määrittelymiseen voidaan sinänsä pitää elävän de-

mokratian yhtenä olomuotona: myös demokratia itsessään on silloin politisoimisen kohteena. Tämä voi kuitenkin muodostua ongelmaksi, mikäli jokin niistä asetetaan refleктоimatta hegemoniseen asemaan osallistumisen käytäntöjä suunniteltaessa.

Osallistumiskurssin käsitteellinen epäselvyys näyttäytyi erityisesti dokumenttiaineistossamme nojautumisena yleisesti hyväksytyihin moraalisiin periaatteisiin, kuten ”yhteisöllisyyteen”, ”yksilölliseen oikeuteen tulla kuulluksi” ja ”edustukselliseen demokraattiseen järjestelmään”. YK:n *lapsen oikeuksien sopimuksen* ja sen pohjalta vastikään uudistetun lainsäädännön hengessä lapsille ja nuorille halutaan antaa kaikki kuviteltavissa olevat demokraattisen yhteisön jäsenen – eli poliittisen toimijan – oikeudet. Tällöin huomaamatta jää, että poliittisena ideaalina ja yhteiskuntajärjestyksenä ”demokratia” ei ole yksiselitteinen vaan pikemminkin monitulkintainen käsite. Kunnallishallinnolle laissa asetettu vastuu edistää lasten ja nuorten yhteiskunnallista osallisuutta ja osallistumista edellyttää sekä läpinäkyviä valintoja että valmiutta reflektoida strategioiden taustalla vallitsevia lähtökohtaolettamuksia.

Aineistoistamme tulkittavissa oleva ristiriitaisuus poliittisen toimijuuden perustasta nostaa puolestaan esille sen, että julkishallinto ei muodosta homogeenista hallinnon toimijoiden joukkoa, jonka kollektiivinen mieli olisi ylipäänsä löydettävissä. Julkishallinnon sisällä käydään määrittelykamppailuja siitä, mitä oikea osallistuminen on niin yksittäisten toimijoiden välillä kuin suhteessa toimintaa ohjaaviin poliittis-hallinnollisiin asiakirjoihin. Lastensuojelusuunnitelmista on tulkittavissa, että julkishallinnosta puuttuu kykyä reflektoida oman toimintansa lähtökohtia. Tämä reflektio tuli kuitenkin vahvasti esille joissakin asiantuntijahaastattelussa, kun hallinnon toimijat puhuivat yksilöinä. Samalla haastattelut paljastivat yksittäisten toimijoiden kyyryttömyyden vaikuttaa omaa toimintaansa ohjaavien poliittis-hallinnollisten asiakirjojen sisältöihin, kuin myös strategisen suunnittelun ja käytännön työn välisen kuilun.

Yhdistämme osallistumiskurssin epäselvyyden suomalaista kunnallishallintoa muiden muassa kuntatalouden heikkenemisen myötä kohdanneisiin uudistuspaineisiin, mikä on pakottanut kuntia etsimään uudenlaisia toimintatapoja ja kumppaneita, myös yli kuntarajojen. Tällaisessa erilaisten toimintalogiikkojen ristipaineessa voidaan puhua *epäselvyyden demokratiasta* eli siitä, millaisia poliittisen toimijuuden rajoja rinnakkaiset, lomittaiset ja ylipaikalliset hallintatavat ajallis-paikallisesti piirtävät. Useiden samanaikaisesti

läsnä olevien hallintatapojen ja rationaliteettien tuloksena syntyy puolestaan *demokratian epäselvyyttä*, jolla tarkoitamme aineistostamme tulkitsemaamme julkishallinnon sisäistä ja ennen muuta refleктоimatonta ristiriitaisuutta poliittisen toimijuuden moninaisista määrittelmistä. Tällaisessa tilanteessa sekä koko hallintoa läpäisevien strategisten tavoitteiden määrittelyminen että näiden tavoitteiden siirtäminen käytäntöön vaikeutuvat entisestään. Lopputuloksena voi olla, että lasten ja nuorten poliittisen toimijuuden sisältöä päädytään määrittelemään tapauskohtaisesti yksittäisten hallinnon toimijoiden omien arvomaailmojen kontekstista. Tämä oli nähtävissä aineistossamme esimerkiksi saman kaupungin asiantuntijoiden hyvin erilaisina näkemyksinä lasten ja nuorten osallistumisen tarkoituksesta.

Käytännöllisenä johtopäätöksenä toteamme, että osallistumiskäytäntöjen refleктоimaton kehittäminen voi vaarantaa lasten ja nuorten poliittisen toimijuuden kehittymisen yhdenvertaisista lähtökohdista. Perusteiltaan ristiriitaisen osallistumispolitiikan yhtenä riskinä on yhteiskunnallisesti vahvassa asemassa olevien lasten ja nuorten voimaannuttaminen heikompiosaisten kustannuksella. Mukautuvaa käytöstä ja ”oikeita” mielipiteitä suosivat demokratiakasvatusjärjestelmät kutsuvat piiriinsä tyypillisesti sellaisia toimijoita, joille habermasilaisen ”elämismaailman” ja ”systeemimaailman” väliset ristiriidat eivät näyttäyty erityisen ongelmallisina. Ne lapset ja nuoret, joiden arkisen osallisuuden kokemukset kiinnittyvät hallinnon rationaliteeteista poikkeaviin asioihin, paikkoihin ja yhteisöihin, jäävät usein tämän kaltaisten osallistumiskäytäntöjen ulkopuolelle. Äärimmillään vietyinä ”ylisosallistettu massa” harjoittaa ”hyvien terroria” niitä kohtaan, joiden elämismaailmat asettuvat ikään kuin väärille lähtökohdille. Osallistumista edistettäessä voidaan näin päätyä tarkoituksettomasti tukemaan yhteiskunnan eriarvoistumista.

On syytä pohtia myös, voiko lasten ja nuorten osallisuus vahvistua yleismaailmallisen ”kaiken politisoimisen” kautta. Vaihtoehtoisesti voitaisiin pyrkiä lasten osallisuuden lähtökohtien ja osallistumisen motiivien aktiiviseen tunnistamiseen ja tunnustamiseen. Näistä lähtökohdista tapahtuva osallistaminen voisi tarjota rakennuspuita sekä yksilöllisen että yhteisöllisen poliittisen toimijuuden kehittämiseen. Käytännön tasolla tämä voisi tarkoittaa vaikkapa avointa keskustelua lasten ja nuorten demokratiakasvatukseen sisällöistä, mitä kriittisen pedagogiikan traditio on peräänkuuluttanut vuosikymmeniä (esim. Giroux & McLaren

2001; Tomperi & Juuso 2008). Ovatko esimerkiksi mielenosoituksen järjestäminen ja itselle tärkeiden asioiden puolesta toimiminen vapaamuotoisessa nettiyhteisössä huonompia tapoja oppia aktiiviseen kansalaisuuteen kuin lapsiparlamentissa vaikuttaminen?

Kiitokset

Kiitämme Suomen Akatemiaa tutkimuksemme taloudellisesta tukemisesta (SA126700, SA134949), Tampereen yliopiston Tilan ja poliittisen toimijuuden tutkimusryhmää (SPARG) innostavasta tutkimusympäristöstä sekä nimettömiä asiantuntija-arvioijia saamastamme kannustavasta palautteesta.

Lähteet

- Alatalo, Marja & Åkerman, Maria (2011, toim.). *Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*. Vastapaino, Tampere.
- Arendt, Hannah (1958). *The human condition*. Chicago University Press, Chicago.
- Barber, Benjamin (1984). *Strong democracy*. University of California Press, Berkeley.
- Baudrillard, Jean (1991). *Amerikka*. Loki-kirjat, Helsinki.
- Bragg, Sara (2007). ‘Student voice’ and governmentality: the production of enterprising subjects? *Discourse: studies in the cultural politics of education* 28:3, 343–358.
- Bäcklund, Pia & Mäntyselä, Raine (2010). Agonism and institutional ambiguity: Ideas on democracy and the role of participation in the development of planning theory and practice – the case of Finland. *Planning Theory* 9:4, 333–350.
- Bäcklund, Pia (2007). *Tietämisen politiikka. Kokemuksellinen tieto kunnan hallinnassa*. Helsingin kaupungin tietokeskus, erityisjulkaisuja, Helsinki.
- Bäcklund, Pia, Häkli, Jouni & Schulman, Harry (2002, toim.). *Osalliset ja osajat – Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Dean, Jodi (2000). Introduction: the interface of political theory and cultural studies. Teoksessa Dean, Jodi (toim.) *Cultural studies & political theory*. Cornell University Press, Ithaca, 1–19.
- Douglass, Mike & Friedmann, John (1998, toim.). *Cities for citizens. Planning and the rise of civil society in a global age*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Eräsaari, Leena (1995). *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Eräsaari, Leena (2002). *Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Flyvbjerg, Bent (2001). *Making social science matter: why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Forester, John (1989). *Planning in the face of power*. University of California Press, Berkeley.
- Forsberg, Hannele & Strandell, Harriet (2007). After-school hours and the meaning of home: re-defining Finnish

- childhood space. *Children's Geographies* 5:1–2, 393–408.
- Foucault, Michel (1969/2005). *Tiedon arkeologia*. Vastapaino, Tampere.
- Frazer, Nancy (1990). Rethinking the public sphere: a contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text* 25/26, 56–80.
- Giroux, Henry & McLaren, Peter (2001). *Kriittinen pedagogiikka*. Vastapaino, Tampere.
- Gretschel, Anu (2008, toim.). Nuorten vaikutusmahdollisuuksien arviointi 2008. *Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisuja* 26. Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry, Helsinki.
- Habermas, Jürgen (1984). *The theory of communicative action. Volume 1: reason and the rationalization of society*. Beacon Press, Boston.
- Habermas, Jürgen (1987). *The theory of communicative action. Volume 2: lifeworld and system: a critique of functionalist reason*. Polity Press, Cambridge.
- Habermas, Jürgen (1989). *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society*. Polity, Cambridge.
- Hajer, Maarten (2003). Policy without polity? Policy analysis and the institutional void. *Policy Sciences* 36, 175–195.
- Harrikari, Timo (2008). Riskillä merkityt: lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. *Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja* 87. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Heritage, John (1996). *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Hiironniemi, Silja (2005). Suomen hallinto verkostona – 2000-luvun haasteiden hallintaa. *Sisäasiainministeriön julkaisuja* 14/2005, Helsinki.
- Hillier, Jean (2000). Going round the back? *Environment and Planning A* 32:1, 33–54.
- Hillier, Jean (2002). *Shadows of power*. Routledge, London.
- Hirst, Paul (2000). Democracy and governance. Teoksessa Pierre, Jon (toim.) *Debating governance: authority, steering and democracy*. Oxford University Press, Oxford, 13–25.
- Häikiö, Liisa (2005). *Osallistumisen rajat*. Tampere University Press, Tampere.
- Häkli, Jouni (2002). Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun tiedonpolitiikka. Teoksessa Bäcklund, Pia, Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus, Helsinki, 110–124.
- Ilmonen, Kaj (2006). Sosiaalinen pääoma: uusi ihmekäsité vai käyttökelpoinen hypoteesi? Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Gaudeamus, Helsinki, 99–142.
- Jacobs, Jane (1961). *The death and life of great American cities*. Random House, New York.
- Jalonen, Harri (2006). Asioiden valmistelu kunnallisessa päätöksenteossa. Informaation tehokasta prosessointia ja kompleksisten ongelmien ratkaisemista. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 2006:1, 39–53.
- Jokinen, Arja (1999). Vakuutettavan ja suostutettavan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Gummerus, Jyväskylä, 126–159.
- Kallio, Kirsi Pauliina (2007). Performative bodies, tactical agents and political selves: rethinking the political geographies of childhood. *Space & Polity* 11:2, 121–136.
- Kallio, Kirsi Pauliina (2008). The body as a battlefield: approaching children's politics. *Geografiska Annaler B* 90:3, 285–297.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Bäcklund, Pia (2012). Oletettu alueellisuus, kuviteltu osallisuus: tilalliset sidokset julkishallinnon lapsi- ja nuorisopoliittisessa retoriikassa. *Terra* 124:4, painossa.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Häkli, Jouni (2011a). Tracing children's politics. *Political Geography* 30:2, 99–109.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Häkli, Jouni (2011b). Are there politics in childhood? *Space & Polity* 15:1, 21–34.
- Komulainen, Sirkka (2007). The ambiguity of the child's 'voice' in social research. *Childhood* 14:1, 11–28.
- Kudva, Neema & Driskell, David (2009). Creating space for participation: the role of organizational practice in structuring youth participation. *Community Development* 40: 12, 367–380.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa & Tani, Sirpa (2009). Hengailun maantiede. Arjen kaupunki nuorten olemisen tilana. *Alue & Ympäristö* 38:1, 51–58.
- Kyttä, Marketta, Broberg, Anna & Kahila, Maarit (2009). Lasten liikkumista ja terveyttä edistävä urbaani ympäristö. *Yhdyskuntasuunnittelu* 47:2, 6–25.
- Lapintie, Kimmo (2002). Tarinoita takapihalta. Asukkaan ja asiantuntijan kohtaamisesta. Teoksessa Bäcklund, Pia & Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus, Helsinki, 158–179.
- Leal, Pablo Alejandro (2007). Participation: the ascendancy of a buzzword in the neo-liberal era. *Development in Practice* 17:4/5, 539–548.
- Lee, Nick (1999). The challenge of childhood: distributions of childhood's ambiguity in adult institutions. *Childhood* 6:4, 455–474.
- Luhtakallio, Eeva (2010). Local politicizations. A comparison of Finns and French practicing democracy. *Sociology Research Reports* 265, University of Helsinki.
- Lytard, Jean-Francois (1985). *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Vastapaino, Tampere.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010). *Miten meitä hallitaan?* Tampere, Vastapaino.
- Mitchell, Katharyne & Elwood, Sarah (2012, tulossa). Children's politics: mapping a new public sphere. *Geografiska Annaler B: Human geography*.
- Mouffe, Chantal (2000). *The democratic paradox*. London, Verso.
- Niemenmaa, Vivi (2005). Helsingin paikallisagenda. Tarina suunnittelun subjektiivisuudesta ja osallistumisesta. *Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja A* 31, Espoo.
- Nuorisobarometri* (2010). Nuorisosiain neuvottelukunta/ Nuorisotutkimusverkosto. 31.5.2011, http://www.minedu.fi/OPM/Nuoriso/nuorisosiain_neuvottelukunta/julkaisut/
- Percy-Smith, Barry (2010). Councils, consultations and community: rethinking the spaces for children and young peoples participation. *Children's Geographies* 8:2, 107–122.
- Pikkala, Sari (2006). *Kunta kuntalaisosallistumisen edistäjänä*. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Pulkkinen, Tuija (2003). *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Päivänen, Jani, Kurki, Hannu & Virrankoski, Lauri (2003).

- Parempaan kaupunginosaan. Aluefoorumi kehittämisen menetelmänä.* Suomen Ympäristö 589. Ympäristöministeriön julkaisuja, Helsinki.
- Rancière, Jacques (2001). Ten thesis on politics. *Theory & Event* 5:3, 17–34.
- Rolin, Kristiina (2006). Humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen perinteet. Teoksessa Hallamaa, Jaana, Launis, Veikko, Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. SKS, Helsinki, 108–123.
- Rorty, Richard (1989). *Contingency, irony and solidarity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rosanvallon, Pierre (2008). *Vastademokratia. Poliittikka epäluulon aikakaudella*. Vastapaino, Tampere.
- Satka, Mirja (2011). Varhainen puuttuminen lapsuuden ja nuoruuden riskien hallinnoimisena. Teoksessa Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Vastapaino, Tampere, 61–94.
- Silver, Hilary, Scott, Alan & Kazepov, Yuri (2010). Participation in urban contention and deliberation. *International Journal of Urban and Regional Research* 34:3, 453–477.
- Staeheli, Lynn (2011). Political geography: where's citizenship? *Progress in Human Geography* 35:3, 393–400.
- Steiner, George (1997). *Heidegger*. Gaudeamus, Helsinki.
- Sulkunen, Pekka (1997). Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia*. Gaudeamus, Helsinki, 13–53.
- Sutela, Marja (2001). Kuntalaisen roolin muutos: asukkaasta asiakkaaksi – tarkastelukohteena sosiaalihuollon asiakaslähtöisyys. *Oikeus* 30:4, 418–436.
- Tiittula, Liisa, Rastas, Anna & Ruusuvoori, Johanna (2005). Kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta tietokonevälitteiseen viestintään. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino, Tampere, 264–271.
- Tomperi, Tuukka & Juuso, Hannu (2008). *Sokrates koulussa. Itsenäisen ja yhteisöllisen ajattelun edistäminen opetuksessa*. Niin & Näin, Tampere.
- Wyness, Michael, Harrison, Lisa & Buchanan, Ian (2004). Childhood, politics and ambiguity: towards an agenda for children's political inclusion. *Sociology* 38:1, 81–99.